

Spreken over God 2005-2006
(P. Schaafsma)

PAPER

Een kans voor God

*I. Ramsey,
"odd language"
en spreken over God*

Universiteit van Utrecht
B.J. van Luijk
0327859
06-04-2005

Intro

Deze eindpaper is voor het vak "Spreken over God" geschreven. Zij beschrijft het standpunt van I. Ramsey en zijn "odd language" met betrekking tot het spreken over God. Eerst wil ik Ramsey positioneren, zodat zijn theorie beter te begrijpen is. Aan de hand van verschillende boeken en artikelen van Ramsey zal ik daarna een analyse van zijn theorie geven. Hierna zal zijn benadering vergeleken worden met de verschillende benaderingen die behandeld zijn tijdens de colleges. Tot slot formuleer ik een conclusie en vermeldt de literatuur.

Positionering

Ian Thomas Ramsey werd geboren in 1915 en stierf aan een hartaanval op 6 oktober 1972¹. Hij was bisschop van Durham van de Church of England van 1966 tot 1972. Hij was professor in de Godsdienstwijsbegeerte aan de universiteit van Oxford. Voor de tweedeling van het college valt hij dus niet onder de wijsgerige theologie, maar onder de godsdienstwijsbegeerte.

Voor een verdere plaatsing van Ramsey in een van de benaderingen is een eerste aanwijzing te vinden in de colleges. De odd language van Ramsey kwam toen namelijk ter sprake bij het behandelen van Ricoeur. Er werd gesteld dat odd language ons gewoonlijke gebruik van de taal op zijn kop zet. Op de eerste bladzijde (p. 107) van Ricoeurs "The specificity of Religious Language"² vinden we de naam van Ramsey voor het eerst al terug, Ricoeur sluit in zijn teksten nog vaker bij Ramseys ideeën aan. Vooral nog is Ramsey dus het best te plaatsen in de hermeneutische benadering. Titels van boeken die hij geschreven heeft, verraden dat ook: *Words about God*³, *Religious language "an empirical placing of theological phrases"* en *Our understanding of prayer*. Toch kunnen we zeggen dat Ramsey niet een puur hermeneutische aanpak had, hij wou het spreken over God in de empirie plaatsen. Andere titels van boeken laten deze levenslange passie voor het verbinden van wetenschap aan theologie ook zien: *On being sure in religion* en *Christian empiricism*. Daarnaast lijkt het erop dat Ramsey ook als realist te betitelen valt⁴.

Analyse van het spreken over God door Ramsey

Ramsey wil aansluiten bij de stand van de wetenschap van zijn tijd. Veel van zijn boeken begint hij met een beschouwing hiervan⁵. Het is het best zo ook de analyse van zijn eigen ideeën te beginnen. Ramsey begint bij de het empirisme van G.E. Moore en Bertrand Russell, zij stelden dat de taal betekenisvol moest zijn en dat ze telkens te verifiëren moet zijn met onze zintuigen (zoals bij de Wiener Kreis en het logisch positivisme). Dit laatste zogenoemde verificatie principe zorgde onder leiding van A.J. Ayer ervoor dat er weinig betekenisvolle taal overbleef, zeker in de theologie en

¹ Dat Ian Ramsey zijn theorie niet slechts als theorie zag, toont ons wat aartsbisschop Michael Ramsey zei over Ian Ramsey tijdens zijn herdenkingsdienst: '...Perhaps the saying No to any request of a fellow human being and the planning of priorities for himself were impossible for one to whom any incidental encounter, any person met, could be a thrilling disclosure, a bursting forth of one of God's secrets. Such was the man, with mind and heart ceaselessly engaged with people and ceaselessly engaged with truth and ready for truth to break out anywhere in a blaze of glory.'

(http://www.lambethpalacelibrary.org/news/Annualreport2002/cataloguing_archbishoppapers.html, download 31 maart 2006)

² Paul Ricoeur, "The Specificity of Religious Language" in: Paul Ricoeur on Biblical Hermeneutics, JD Crossan (ed.), Semeia 4 1975, pp. 107-145.

³ Dit boek was helaas verdwenen uit de universiteitsbibliotheek.

⁴ Dit valt bijvoorbeeld goed op te maken in zijn paper over het bidden: *Our Understanding of Prayer*.

⁵ *Christian empiricism*, p.3. *Religious language*, p.11

ethiek⁶. Men kwam pas echt in de problemen bij de betekenis van de logica en mathematica. Wittgenstein (II) stelde in reactie hierop dat de betekenisvolheid van woorden afhangt van hun context. Elk woord hoort in bepaald systeem, een discours; een taalspel⁷. De taal is niet een directe afbeelding van de werkelijkheid (het zogenoemde picture-model), maar er is wel een eenheid tussen deze twee. Het probleem van de betekenis zorgt ervoor dat men zich richt op de taal en haar grammatica⁸.

Hier ligt volgens Ramsey de uitdaging voor de theologische taal. Het gaat erom de empirische gronden van de theologische taal aan te geven. Het is het verbinden van twee eigenschappen van het spreken over God: als over iets dat menselijk te begrijpen is en tegelijk als over iets dat voor de mens niet te begrijpen is. Hoe is het mysterie en het begrip te combineren⁹? Vaak is getracht om slechts één van beide zijden te benadrukken, maar dit zal altijd tot misverstanden leiden.

Ramseys aanpak begint dan bij de mens zelf. Over onszelf kunnen we veel descriptieve opmerkingen maken. Maar al die feiten bij elkaar kunnen nooit omvatten wie "ik" nu werkelijk ben¹⁰. Dit "ik" (van onszelf of de ander) is een mysterie voor ons, dat zich op sommige momenten voor ons ontsluit, maar wat nooit grijpbaar wordt¹¹. Het spreken over God valt ook onder dit soort "odd language" ("vreemde" taal); taal waarin tegelijk het mysterie bewaard blijft en iets ontsloten wordt.

Deze ontsluiting¹² (disclosure bij Ramsey) vormt de basis van waaruit religieuze taal bestaat en geeft ook tegelijk haar empirische fundering aan. Religieuze taal zal altijd iets moeten hebben van een ontsluiting. Zij kan nooit alleen maar duiden op feiten, maar ook op het ongrijpbare. Ontsluitingen vinden volgens Ramsey in het leven van alledag plaats; bijvoorbeeld als iemand een bekende herkent¹³. Termen die deze situaties beschrijven zijn: het kwartje valt, het ijs breekt, iemand ziet het licht, de situatie wordt levend of er komt diepte in. Religieuze ontsluitingen worden gekarakteriseerd door het antwoord daarop: niet een gedeeltelijke, maar een totale commitment (betrokkenheid, toewijding)¹⁴. Deze religieuze ontsluitingen zijn steeds te karakteriseren door hun kosmische aard; hierbij komt de kosmos tot leven of krijgt het leven een andere dimensie¹⁵.

Hoe zijn deze ontsluitingen nu tot het spreken over God te herleiden? Het is immers mogelijk om bij deze kosmische ontsluitingen ook over een zekere x te spreken die bestaat, maar nog opgeklaard moet worden. Hier komt Ramseys term "model" in zicht. Iedere kosmische ontsluiting geeft namelijk een model; of doordat er een bepaald model is gebruikt of simpelweg omdat dit uit een situatie voortvloeit¹⁶. Vanwege het kosmische karakter van het model kan er slechts één referentie zijn voor alle ontsluitingsverbeeldingen. Ten eerste betekent dit dat de verschillende modellen zich tegenover elkaar moeten kunnen rechtvaardigen (het model van persoon is beter dan een model van herder of pottenbakker, omdat dit deze twee in zich heeft en tegelijk meer is). Het model dat de gelovige gebruikt is hierbij al eeuwen beproefd. Ten tweede betekent dit dat het uit dit proces voortkomende multi-model moet passen in de kosmos (hier komt aan op de empirische fit van het model; zoals bij de discussies over een liefhebbende God met het probleem van het kwaad). Nu dan, volgens Ramsey is de taal

⁶ Christian empiricism, p. 4-5. Religious language, p. 12.

⁷ Christian empiricism, p. 6-7.

⁸ Christian empiricism, p. 8-9.

⁹ Christian empiricism, p. 59-60.

¹⁰ Christian empiricism, p. 61.

¹¹ Christian empiricism, p. 64.

¹² Ik gebruik hier met opzet het woord "ontsluiting" i. t. t. openbaring, omdat aan dit laatste woord teveel connotaties verbonden zijn.

¹³ Religious language, p. 21.

¹⁴ Religious language, p. 55.

¹⁵ Christian empiricism, p. 130.

¹⁶ Een model wordt gebruikt bij religieuze oefeningen. Het voortvloeien uit een situatie wijst op een religieuze ervaring die "just happens".

die een gelovige voor God gebruikt de taal die het beste model biedt voor de kosmische ontsluitingen¹⁷.

Voor de theologie en het spreken over God in het bijzonder is het dus van belang om na te gaan in hoeverre dit leidt tot ontsluitingen. Volgens Ramsey is geen enkel model dat een picturing model is een theologisch model. De basis van elk theologisch model is namelijk de (kosmische) ontsluiting¹⁸. Er bevindt zich een logische onbalans door het feit dat het theologisch spreken altijd gericht op God moet zijn.

Deze combinatie van begrijpbaarheid en onbegrijpelijkheid is te vinden in woorden en zinnen waarvan de logica door bepaalde modellen en qualificiers (een woord of ander model dat de betekenis van een woord of zin aangeeft) wordt bepaald¹⁹. Het model wijst steeds op de empirische feiten die wij waarnemen, waarna de qualifier deze bepaalt tot hun ware betekenis. De qualifier zorgt ervoor dat we kunnen spreken van een (kosmische) ontsluiting²⁰.

Hoe Ramsey deze modellen en qualificiers opvat, is het best te zien door de voorbeelden die hij gebruikt. In *religious language*²¹ maakt hij een onderverdeling in drie groepen:

1. De eigenschappen van de negatieve theologie, zoals onveranderlijkheid en onlijdelijkheid.
2. De karakterisering van God door eenheid, eenvoud, perfectie.
3. Andere traditionele eigenschappen en karakterisering: Eerste oorzaak, oneindig wijs, oneindig goed, Schepper uit niets.

1. Voor de eigenschappen van de negatieve theologie wordt steeds het woordje on- of niet gezien als de qualifier van het model dat op dat woordje volgt²². Wat hier goed aansluit bij de negatieve theologie is dat deze qualificiers vooral gericht zijn op de meditatie en techniek om bewuster van God te worden.

Nemen we de uitspraak: "God is onveranderlijk". Alles wat mensen op deze wereld tegenkomen verandert, niets blijft hetzelfde. Als men daarover nadenkt kan het gebeuren dat men tot de ontsluiting komt dat er wel iets is dat nooit verandert. Iets dat altijd hetzelfde is. Dit onveranderlijk zijn laat dan duidelijk zien dat God verwijderd is van de dingen op deze aarde; dat Hij anders is.

Bij de uitspraak "God is onlijdelijk"; denkt men aan al de verhalen over lijden en afhankelijkheid dan kan men de ontsluiting krijgen dat er meer is, dat er ook sprake is van een onlijdelijkheid. Hier zal men dan weer op God stuiten.

Maar deze beide termen geven allen aan wat God niet is en wijzen daardoor weg van wat wij begrijpen, naar wat niet te vatten is, maar zich aan ons ontsluit²³.

2. De tweede groep van voorbeelden maakt gebruik van een contrastmethode. Door het tegenovergestelde van een voorbeeld te nemen, krijgen we meer inzicht in zijn betekenis.

Bij het woord eenheid zien we steeds een overkoepelend begrip. Ramsey neemt de volgende reeks als voorbeeld: meerdere kamers vormen een huis, meerdere huizen een straat, meerdere straten een wijk, meerdere wijken een stad, meerdere steden een land, meerdere landen een continent, meerdere continenten een planeet etc. Al deze voorbeelden wijzen dan naar een heel ander gebruik van het woord eenheid en leiden zo tot een ontsluiting. Zoals iemand die de letters k, a en t krijgt, opeens doorheeft dat er "kat" wordt bedoeld. Of wellicht pas later bij toevoeging van de letters e en r; het woord "kater". Dan is er de ontsluiting van het woord eenheid voor de eenheid die "God" is.

¹⁷ Christian empiricism, p. 133-135.

¹⁸ Christian empiricism, p. 139.

¹⁹ Christian empiricism, p. 66.

²⁰ Christian empiricism, p. 67.

²¹ Religious language, p56.

²² Religious language, p60.

²³ Religious language, p57-60.

Ook bij eenvoud kan het nemen van een tegenstelling - complexiteit - leiden tot een ontsluiting. Ramsey neemt dan als voorbeeld een auto; deze bestaat uit onderdelen, zoals een carburateur, deze bestaat ook weer uit onderdelen, zoals een schroef, deze kan dan ook weer opgedeeld worden in metalen, die dan ook weer opgedeeld worden in moleculen, atomen etc. Als men verder gaat met deze reeks zal er op een moment weer een ontsluiting plaatsvinden van het woord eenvoud voor "God".

Bij perfectie kan men via zo'n zelfde reeks tot een ontsluiting komen. Ramsey gebruikt hier een bes als voorbeeld; er kan steeds weer een perfectere bes gevonden worden. Totdat het gaat dagen dat perfectie van een andere orde is; tot het moment van ontsluiting dus; dan hoort perfect dus bij "God"²⁴.

Deze tweede serie voorbeelden, in tegenstelling tot de eerste serie, weet echter wel iets te zeggen over het woord "God". Deze serie voorbeelden geeft aan dat het woord "God" als een sleutelwoord over heel de taal gaat en ook geschikt is voor een totale commitment. Ramsey legt dit uit met behulp van de wiskunde door een som te nemen die door de optelling van een breuk, waarbij de noemer exponentieel groter wordt, steeds dichterbij het getal 2 nadert. Ramsey stelt dan dat het getal 2 de som "complementeert" en de reeks sommen steeds bepaald²⁵. In de filosofie bestaat dit principe ook, bijvoorbeeld zoals het woord "absolute geest" in het denken van Hegel. Ramsey stelt dat men altijd tot het woord "God" komt, als men maar lang genoeg een logische route volgt²⁶.

3. De laatste groep voorbeelden bestaat uit odd language die nog preciezer iets over "God" weet te zeggen.

Bij eerste oorzaak wijst het woord "oorzaak" op een bepaald model. Het wijst op een serie van gebeurtenissen die steeds weer een oorzaak moeten hebben. De kwalificatie "eerste" zorgt echter voor de juiste betekenis en een ontsluiting. Dit is namelijk de allereerste oorzaak, waar geen oorzaak meer voor is geweest. Men kan daarachter niet meer verder terug gaan. God gaat vooraf aan elke gebeurtenis, aan elke serie van oorzaken en gevolgen²⁷.

"Oneindig wijs" en "oneindig goed" leiden beide op een vergelijkbare manier tot een ontsluiting. Hier zijn "goed" en "wijs" de modellen en "oneindig" de kwalificatie. Via de modellen kan men tot een steeds wijzer of beter persoon komen, maar de kwalificatie "oneindig" geeft dan de werkelijke betekenis naar het besef van een oneindig wijs en oneindig goed God²⁸.

Bij "schepping uit niets" geeft schepping of schepper het model aan en "uit niets" de kwalificatie. Bij de schepping die wij mensen kennen wordt er altijd uit iets geschapen. Het "uit niets" zorgt weer voor een ontsluiting en geeft de betekenis voor het woord "God" aan. "God" staat als sleutelbegrip voor de wereld van de "geschapenen", Hij is ongeschapen²⁹.

Ramsey stelt dat een aantal zaken van belang is bij deze modellen. In de eerste plaats hebben we nooit in de hand of en wanneer een ontsluiting zich voordoet. De ontsluiting wordt namelijk door God zelf gegeven³⁰. Als we namelijk door een bepaald model met kwalificatie God zouden produceren, zouden wij macht over God hebben en dat is onmogelijk³¹. Tegelijk kan elk model met kwalificatie leiden tot een ontsluiting van God. God is uit alles van de schepping te ontdekken³². De ontsluitingen die dagelijks in alle tijden plaatsvinden laten zien dat het spreken over God geen vaststaand model vraagt,

²⁴ Religious language, p.60-66.

²⁵ Religious language, p.67.

²⁶ Religious language, p.68.

²⁷ Religious language, p.69-70.

²⁸ Religious language, p.74-80.

²⁹ Religious language, p.68.

³⁰ Dit is een belangrijke reden waarom we Ramsey onder de realisten zouden moeten scharen.

³¹ Religious language, p.90.

³² Religious language, p.91.

maar steeds zich aan dient te passen. Ramsey geeft voorbeelden van een vliegveld waar God in de controlekamer zit, van rails die naar de hemel leiden, van een meisje dat de Beatles "bigger than herself" ziet. Hij stelt dat het theologische spreken over God zich steeds die ontsluitingen eigen moet maken³³.

De voorbeelden die we uit de bijbel hebben van het spreken over God moeten ook steeds op deze manier bekeken worden: waar zit de ontsluiting in? Zo kennen we voorbeelden van God als koning, ware wijnstok, dienende leider, levende water, brood des levens en messias. Hierbij moet men naar de context kijken en het gebruikte model zien op te sporen. Dit model staat altijd in de wereld van alle dag, maar wordt dan gekwalificeerd door een woord of model dat odd language produceert en leidt tot een ontsluiting. De ontdekkingstocht door de verschillende modellen leidt de gelovige tot een steeds beter begrip van de God die Hem in alle en elke kosmische ontsluiting confronteert³⁴.

Vergelijking met andere benaderingen

In deze paragraaf wil ik nog kort een vergelijking maken van Ramseys benadering met de andere benaderingen van de colleges. Ik heb er voor gekozen om hier meerdere benaderingen kort te vergelijken en niet één uitgebreid, omdat mij duidelijk is geworden dat Ramsey zelf meerdere benaderingen omvat.

1. Thomas: de tweede en derde groep van voorbeelden die Ramsey gebruikt zijn duidelijk afkomstig uit de koker van Thomas. Deze voorbeelden leiden tot een ontsluiting zoals we gezien hebben en zijn een onderdeel van de odd language van de theologie. Voorbeelden waren: Eenheid, eenvoud, perfectie en eerste oorzaak, oneindig wijs. Ramsey legt niet zoveel nadruk op de rede als Thomas doet.
2. Negatieve theologie: De eerste groep van voorbeelden van Ramsey. Deze bieden vooral een methode om een ontsluiting (het ervaren van God) te krijgen. Hier zijn duidelijke voorbeelden van "odd language"; onveranderlijkheid, onlijdelijkheid. Ramsey wil niet zover gaan dat er niets over God te zeggen valt.
3. Utrechtse school: Ramsey vertoont met deze groep overeenkomsten, omdat hij ook een analytisch filosoof en (kritisch) realist is. Beide benaderingen focussen zich op de betekenis van woorden en richten zich op de logica en grammatica van theologische taal. Ramsey wil echter wel de vraag naar de verificatie van geloofsuitspraken opnemen en toont dat het spreken over God dus in de empirie gegrond is.
4. D.Z. Phillips: Voor D.Z. Phillips is de context van het theologisch spreken het belangrijkste; er geldt een bepaald taalspel en geen picturing-model. Ook heeft Phillips het over grenservaringen (ontsluitingen) en het absolute van geloofsuitspraken. Hij baseert zich veel op Wittgenstein. Bij Ramsey geldt dit alles ook. Maar anders dan bij Phillips is er duidelijk sprake van een gronden in een werkelijkheid; God bestaat echt.
5. Ricoeur: Zoals al gezegd gebruikt Ricoeur de "odd language" van Ramsey. Ricoeurs limit expressies zijn een gevolg van "odd language"; van bepaalde qualificers bij modellen. Anders dan bij Ricoeur is bij Ramsey de context van een model in bijbel wel degelijk van belang! Zo is bij het gebruik van een koning als model voor God het goed om te weten dat een koning toen niet een onderdrukker was. Of analoog hieraan; dat een strijder toen ook niet een schreeuwende sergeant was³⁵. Wel geeft Ramsey ook een mogelijkheid voor poëtische taal: deze

³³ Christian empiricism, p.136-137.

³⁴ Christian empiricism, p.139-140.

³⁵ Christian empiricism, p.136, 139.

geeft aan dat odd language een plek heeft en helpt om inzicht en training te krijgen in "odd language" en de ontsluitingen in de theologie³⁶.

Naschrift

"Een kans voor God", zo is deze paper getiteld. Niet alleen een woordspelletje - odds staat ook voor kans - maar ook iets wat Ramsey laat zien. Dat juist in een tijd waarin het wetenschappelijk gezien moeilijk lijkt om te spreken over God, om zelfs überhaupt te spreken van een God, hij een mogelijkheid ziet om dit te funderen in de empirie. Voor hem is het goed mogelijk om te spreken over God; door modellen uit de wereld betekenis en ontsluiting te geven door een qualifier. Hiermee verbindt hij het mysterie van God met onze tastbare wereld.

Zijn verbinding van onze dagelijkse werkelijkheid en een ongrijpbare andere Werkelijkheid heeft mij persoonlijk ook geraakt. Het lezen van de bijbel, bidden en preken komt door zijn concept van "ontsluitingen" voor mij in een heel ander daglicht te staan³⁷. Ik hoop in ieder geval met deze paper ook iets van een ontsluiting te weeg te hebben gebracht van Ramseys idee van het spreken over God.

Gebruikte literatuur

- Ramsey, I.T. (1963). *Religious language "an empirical placing of theological phrases"*. New York: Macmillan.
- Ramsey, I.T. (1980). *Christian Empiricism*. (Ed. Jerry H. Gill). Michigan: UMI.
- Ramsey, I.T. (1972). *Our Understanding of Prayer*. London, SPCK.
- Ramsey, I.T. (1963). *On being sure in religion*. London: The athlone press.
- Collegedictaat en artikelen.

³⁶ Religious language, p.53-54.

³⁷ (Wat wellicht ook een ontsluiting is.)